

Alledaagse woorden in de medische context

Agnès Feltkamp

Zelfstandig vertaalster van medische teksten

Lid van

Belgische Kamer van Vertalers, Tolken en Filologen

Société française des traducteurs

Voordracht gehouden op het Colloquium Vertalen voor Artsen en Patiënten
Gezamenlijke organisatie door de Belgische Kamer van Vertalers, Tolken en Filologen en de
Lessius Hogeschool op 4 en 5 mei 2008

Valkuilen: niet het vakjargon

De vertaler van medische teksten moet twee vakgebieden beheersen. Hij moet beschikken over een degelijke wetenschappelijke basiskennis van biologie, scheikunde, natuurkunde, statistiek, en over een grondige kennis van zijn moedertaal, vreemde talen en cultuur.

De wetenschappelijke kennis is cruciaal, maar een uitstekende taalbeheersing is al even belangrijk.

We denken dan meestal direct dat de moeilijkheden liggen in de wetenschappelijke terminologie, maar de valkuilen schuilen juist in huis-tuin-en-keukentaal die in de medische context een andere betekenis krijgt.

Medische terminologie is vrij makkelijk te vinden voor wie weet waar hij moet zoeken. De enkele voorbeelden van valkuilen in wetenschappelijke terminologie zijn vaak termen waarvan men aanneemt dat ze “internationaal” zijn zoals *potassium* (kalium in het Nederlands) of *hydrochloric acid* (zoutzuur).

Maar de volgende woorden zijn heel alledaagse woorden waarvan de vertaling in medische context niet altijd vanzelf spreekt:

Individual: bij de vertaling “individu” denken we aan een onbetrouwbare persoon. Persoon of patiënt zijn dan betere vertalingen.

Junction is een vrij vaag woord dat verwijst naar een kruising of een aansluiting. We moeten ons visueel kunnen voorstellen wat er bedoeld wordt om het correct te vertalen.

Een woord dat herhaaldelijk terugkomt, is *common*, dat ons doet aarzelen tussen gebruikelijk, vaak voorkomend, algemeen of ook gewoon.

De term *strain* kan verwijzen naar spanning, stress, maar ook naar stam en soms ook naar een keten.

Een klassieker is de vertaling van *pool*: verzamelplaats, kom, vijver?

En als iets *clear* is, is het dan duidelijk, helder, vrij?

Moet het Franse *si* vertaald worden met als of met hoewel?

De medische vertaler moet dus absoluut weten waarover hij het heeft.

To prescribe medicine with care: is dat echt zorgvuldig voorschrijven? Voor *If the Lactobacilli in the vagina are destroyed, yeast (Candida) may proliferate* zag ik als vertaling dat de “vagina kan gaan fermenteren”. *Candida* is dan wel een gist, maar ik denk niet dat een patiënte graag hoort dat haar vagina aan het gisten of fermenteren is.

A synapse is a junction between two nerve cells werd vertaald als een kruispunt tussen twee zenuwcellen. Taalkundig is er niets aan te merken op deze vertaling, maar met een beetje

wetenschappelijke kennis weten we dat synapsen geen kruisingen zijn en dat zenuwcellen elkaar niet kruisen.

De vertaler moet ook de typische zinswendingen kennen in de brontaal.

If a child has difficulty breathing and is distressed kan niet vertaald worden met “het kind is in paniek”. Het gaat hier om *respiratory distress*, waarbij we eens gaan kijken naar de context van ademnood.

Hoe zou een arts dit zeggen?

Maar de vertaler moet ook de typische wendingen beheersen in de doeltaal. Hij moet weten “hoe een arts dat zou zeggen”.

In de context van medische apparaten is een *power source* geen krachtbron, maar een stopcontact. Als een arts spreekt over *firing of neurons* gaat het niet over het afschieten van neuronen. In *The nerve supplies the muscles* wordt *supplies* niet vertaald met leveren of voeden – we hebben daar de mooie termen innervieren of bezenuwen voor. *Furious rabies* is geen razende hondsdolheid – de arts zegt fulminant of foudroyant. *Bacterial strain* is geen bacterieketen (wat ook bestaat) maar een bacteriestam (een groep bacteriën die van dezelfde voorouder afstammen). De Engelsen horen *ringing in the ears* (belgeluid), Franstaligen hebben het over *bourdonnement* (zoemen), en wij hebben oorsuizingen.

Voorzetsels kunnen ook link zijn: als een vertaler *In a heart with a stenosed aortic valve* vertaalt met “Als een ader in het hart gestenoseerd is”, dan heeft hij nog nooit naar anatomische beelden van het hart gekeken, want er zijn geen aderen in het hart.

Het is al even gevaarlijk om *tissues downstream* te vertalen met “lagere weefsels”. De hersenen liggen stroomafwaarts van het hart, maar zeker niet lager.

Opletten bij de revisie

Na de vertaling is het werk nog niet af. Door vermoeidheid verslapt de aandacht soms. Bij het nalezen moeten we dan ook kritisch blijven letten op mogelijke nonsense. Bij de revisie van een medische gezinsencyclopedie vertaald door leken (de doelstellingen van de uitgever waren een snelle en goedkope vertaling) kwam ik de volgende hilariteit tegen. De originele zin *From the alveoli, ductules lead into milk ducts and the milk flows through these to pools (1) which lie under the areola (...)* *The baby milks the breast by pressing and pumping the milk from these pools (2)*. De vertaler had in (1) correct gekozen voor de “plaats waar de melk wordt verzameld”, maar in (2) had hij het ineens over “melkvijvers”.

Facial dimensions increase most in depth, next in height and least in width werd vertaald met “De gezichtsdimensies groeien het meest in de diepte, daarna in de lengte en op het laatst in de breedte”. Daar moet toch een belletje gaan rinkelen. We weten toch allemaal dat gezichten tijdens de adolescentie langer worden? Dan moet de revisor de bronzin nog eens nalezen tot hij begrijpt waar hij naast gekeken heeft.

Diezelfde medische encyclopedie was al verschillende keren nagelezen voordat hij aan mij werd voorgelegd. Ik was dan ook verbaasd dat geen enkele van de mannelijke lezers is blijven hangen bij het lezen van “Als een man seksueel opgewonden raakt, wordt zijn sympathische zenuwstelsel actief. Hierdoor kan hij moeite hebben om een erectie op te wekken en in stand te houden”. Als een man echt denkt dat dit is wat er gebeurt, wordt het tijd dat hij eens een arts raadpleegt. Wat stond er dan in de brontaal? *If a man experiences anxiety about his ability to perform sexually, then the sympathetic nervous system will become more active. This may cause difficulty in obtaining and maintaining erection.*

Interpreteren zonder vakkennis kan gevaarlijk zijn

Een vertaler mag alleen interpreteren als hij heel erg zeker is van zijn stuk, en dit kan alleen door een grondige kennis van het vakgebied. Het kan zeer gevaarlijk zijn om iets aan een tekst toe te voegen: die toegevoegde informatie kan fout zijn.

An abnormal gene is carried on an X chromosome of unaffected females and produces the bleeding disorder in their affected male children, who have no additional normal X chromosome.

De vertaler had daaraan toegevoegd: “Dus alleen mannen kunnen lijden aan hemofilie”. En dit zou dan staan in een encyclopedie, waarin Jan met de Pet vertrouwen moet hebben als naslagwerk.

Iedereen heeft wel gehoord over de experimenten van Pavlov. Hij gaf zijn hond pas te eten nadat hij een belletje had laten rinkelen. *After some time, the dog would salivate at the sound of the bell when no food was present.* De vertaler had hiervan gemaakt: “de hond begon al speeksel te produceren voordat het voedsel verscheen”. De vertaler had dus de clou niet begrepen: de hond begon speeksel te produceren als hij het belletje hoorde, zelfs als hij geen eten zag verschijnen.

Kennis over het vakgebied waarin we vertalen is dus essentieel.

Ik ben ervan overtuigd dat een vertaler die talen heeft gestudeerd zonder ooit natuurkunde, scheikunde, biologie gehad te hebben, moet beginnen met die vakken te leren. In de wetenschappelijke wereld meent men zelfs dat wetenschappelijke teksten alleen vertaald kunnen worden door artsen en ingenieurs. De kennis van het Engels en van hun moedertaal volstaat dan vaak wel om hun eigen kennis door te geven, maar hun taalgebruik laat toch vaak te wensen over. Ze moeten leren schrijven en hun kennis van de vreemde talen en culturen op peil houden. Wetenschappers hebben ook vaker de neiging om “details” over het hoofd te zien (decimale punten die vervangen moeten worden in komma’s – en dan nog consequent) of kleven vaak te zeer aan de vreemde taal en produceren gedochten als *parallegroepenonderzoek*.

Hoe leer je het?

Wetenschapper wil vertaler worden

Wat kan een wetenschapper die zichzelf uitroept tot vertaler doen om typische zinswendingen beter te beheersen? Ik zou aanraden om de klassieke schrijvers te lezen. Daarin leren we ook de medische taal van leken of de meer historische taal. Zo leert hij dat iemand die sterft aan “consumption” niet overleden is aan overconsumptie, maar aan toring. (De patiënt consumeert niet, hij wordt verteerd door de ziekte). De titel van het boek “*Les maux pour le dire*” kan niet correct vertaald worden door iemand die geen kennis heeft van literaire taal en die niet creatief kan schrijven. Artsen die hun algemene kennis graag ten toon spreiden, zullen met literaire zinswendingen aankomen die niet te vertalen zijn als we onze blik op een wetenschappelijk brandpunt houden. Een wetenschapper die wil vertalen, kan cursussen in tekstschrijven volgen om zijn pen te oefenen.

Vertaler wil wetenschapper worden

Wat kan een vertaler doen die zich als medisch vertaler wil specialiseren? Hij moet ook lezen – maar dan wetenschappelijke teksten in de beoefende talen. Als hij nog geen enkele wetenschappelijke kennis heeft, moet hij beginnen met de gewone schoolboeken over biologie, natuur- en scheikunde. Als hij deze verteerd heeft en meer wil, kan hij beginnen aan de universiteitssyllabussen en wetenschappelijke tijdschriften. Daar is ontzettend veel materiaal te vinden. Op algemeen wetenschappelijk niveau hebben we *National Geographic* en de vertalingen ervan. Wetenschappelijker, maar nog steeds vrij algemeen, is de *New Scientist* in het Engels, *Sciences et Avenir* in het Frans. In het Nederlands hebben we *Natuur & Techniek*, *Eos*, *Mens en Wetenschappen* en de wetenschappelijke bijlagen in de *NRC (Wetenschap & Onderwijs)* en in *De Standaard* en het *Tijdschrift voor Geneeskunde*. Meer gespecialiseerd zijn *Scientific American* met de vertalingen (*Pour la Science* in het Frans, *Spiegel der Wissenschaft* in het Duits, *Le*

Scienze in het Italiaans, en er zijn ook nog vertalingen in het Spaans, Japans e.a.). In Frankrijk is er ook nog *La recherche*, al is het nogal onverteerbaar wetenschappelijk. In België worden we verwend: tal van tijdschriften verschijnen in het Frans en Nederlands – al moeten we daar soms uitkijken voor het taalgebruik. Deze worden vaak vertaald door artsen die meer oog hebben voor wetenschappelijke accuratesse dan voor vlotte leesbaarheid.

Lezen is belangrijk, maar wetenschappelijke programma's op de televisie helpen ook om meer inzicht te verkrijgen (medische programma's, Open University van BBC2, reportages van National Geographic).

Een laatste tip: word lid van een wetenschappelijke vereniging: patiëntenverenigingen, maar ook verenigingen van scheikundigen, wetenschapsgeschiedkundigen, vrienden van een museum. Zo leren we bijna spelenderwijs, we vormen een netwerk van specialisten die we kunnen raadplegen, en soms vinden we zo zelfs een klant die het waardeert dat we meer willen weten over de vakgebieden waarin we vertalen.

Vertalers van medische teksten zijn overigens niet de enigen die twee vakgebieden moeten beheersen. Eigenlijk heeft elke vertaler twee specialisaties waarvoor hij twee vakgebieden moet bestuderen.